

УДК 631.151

Олішевська А.М., аспірант

Миколаївський державний аграрний університет

РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

© Олішевська А.М.

У статті розглянуто стан розвитку та аналіз функціонування фермерських господарств Миколаївської області. Запропоновано заходи для підвищення ефективності функціонування фермерських господарств Миколаївської області.

Ключові слова: фермерські господарства, ресурсний потенціал, інтенсивний розвиток, аграрний сектор, продукція сільського господарства, конкурентоспроможність.

Development status and analysis of functioning of farms of the Mykolaiv area is considered in the article. Measures are offered for the increase of efficiency of functioning of farms of the Mykolaiv area.

Keywords: farms, resource potential, intensive development, agrarian sector, products of agriculture, competitiveness.

В статье рассмотрено состояние развития и анализ функционирования фермерских хозяйств Николаевской области. Предложены меры по повышению эффективности функционирования фермерских хозяйств Николаевской области.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, ресурсный потенциал, интенсивное развитие, аграрный сектор, продукция сельского хозяйства, конкурентоспособность.

Актуальність проблеми. Півтора десятиліття поспіль в Україні послідовно реалізується вікова народна мрія про землю, мрія про вільне володіння землею й працю на ній. У найбільшій мірі ця мрія почалася втілюватися з початком аграрних перетворень в Україні, що супроводжувалися створенням багатокладної економіки, коли одночасно функціонують в агропромисловому комплексі країни державні, кооперативні, акціонерні та селянські (фермерські) господарства. Особливість сучасного стану сільського господарства порівняно з країнами Заходу полягає в тому, що в останніх домінуючим є сектор великотоварних аграрних підприємств. Їхня частка у загальній кількості аграрних господарств незначна, але вони виробляють понад 2/3 усієї товарної продукції. В Україні

пріоритетним є натуральний сектор господарств населення, середній розмір земельної площі яких у 2009 році становив 1,21 га, а частка у виробництві валової продукції сільського господарства - 60,1 %, недержавних сільськогосподарських підприємств - 38,6%, зокрема фермерських господарств (ФГ) лише 3,9%. [1,2] Тому роль фермерських господарств, як форми господарювання стає все більш потужною, ось чому їх розвиток та сучасний стан потребує дослідження.

Аналіз останніх наукових досліджень. Вивченню проблем становлення, функціонування та ефективного розвитку фермерства як однієї із форм господарювання у процесі ринкових перетворень в аграрній економіці присвячені наукові праці П.І. Гайдуцького, В.В. Зіновчука, О.В. Крисального, М.Й. Маліка, П.М. Макаренка, Л.О. Мармуль, В.В. Месель-Веселяка, В.М. Нелепа,, О.М. Онищенко, П.Т. Саблука, М.П. Сахацького, І.І. Червена, В.В.Юрчишина та багатьох інших вчених. Але регіональні аспекти цієї проблеми залишаються дотепер не повністю дослідженими і тому потребують більш поглибленого та змістовного вивчення.

Метою статті є дослідження ретроспективи та сучасного стану розвитку фермерських господарств Миколаївської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українські науковці по-різному оцінюють розвиток малого підприємництва у сільському господарстві України та перспективи їх розвитку. Наприклад, П.Т. Саблук стверджує, що «організаційно-правова структура землекористування, в якій переважає дрібнотоварний сектор, ніколи не стане базовою основою для структурно-інноваційної перебудови вітчизняної аграрної економіки. За 12 років незалежності стратегії аграрної справи повинні були б усвідомити тенденції розвитку світового сільського господарства»[3].

За даними держкомстату України у 2009 році в сільському господарстві України налічувалося майже 58 тис. сільськогосподарських підприємств, більшість з яких (74,5%) була представлена фермерськими господарствами. У фермерських господарствах порівняно з іншими категоріями господарств (особливо з господарствами населення) значно нижча продуктивність використання землі з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь - 83 тис. грн., тоді як по всіх категоріях господарств цей показник становив 240,1 тис грн, а в господарствах населення - 339

тис грн [4].

Терміни «ферма», «фермер» почали вживатись на теренах колишнього Радянського Союзу ще задовго до його розпаду та виникнення сучасних фермерських господарств на основі приватної власності. Так, спочатку поняття «ферма» застосовувалось для позначення первинної ланки колективу колгоспу чи радгоспу. Фермами називались територіально відокремлені тваринницькі комплекси (якщо в одному колгоспі їх було декілька).

Становлення фермерських господарств в Україні припадає на 1989—1990 роки. Причому на початковому етапі свого розвитку найбільше розповсюдились вони в західному регіоні (Львівська, Волинська, Тернопільська, Івано-Франківська області). Це можна пояснити як об'єктивними (багатоукладність сільського господарства, хутірське розселення), так і суб'єктивними чинниками (збільшення розмірів присадибних ділянок, створення умов для розвитку всіх форм власності). Пізніше, одночасно з трансформацією відносин у колгоспах та радгоспах, фермерами масово становили орендарі колгоспних земель, в тому числі на умовах сімейного підряду, що набув значного поширення в 70-х – 80-х роках минулого століття.

Першим нормативним документом, який визначав економічні, соціальні і правові основи створення та діяльності селянських (фермерських) господарств в Україні, був Закон України “Про селянське (фермерське) господарство ” від 19 червня 2003 р. № 973-IV. Відповідно до цього Закону, фермерське господарство є формою підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією. Але в 2003 р. цей Закон втратив чинність і 19 червня 2003 р. була прийнята нова редакція Закону України “Про фермерське господарство ” № 973-IV, де зазначалося, що фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства відповідно до закону.

В Миколаївській області перші фермерські господарства почали виникати в 1990 році за рішеннями місцевих органів влади хоча для цього була відсутня законодавча база. Тому їх виникнення

законодавчо було підштовхнуло Постановою Верховної Ради України від 18 грудня 1990 р. «Про земельну реформу», де було зазначено завдання перерозподілу земель з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання, формування багатуокладної економіки, раціонального використання і охорони земель[5]. .

Чисельність фермерських господарств в Миколаївській області зростає в перші три роки після прийняття Закону, при цьому збільшується і земельна площа у їх користуванні. Дані про темпи зростання фермерських господарств Миколаївщини та земельних площ у їх користуванні представлені в табл.1 [6,7].

Таблиця 1

Динаміка кількості фермерських господарств Миколаївської області і земельних площ у їх користуванні

Показник	1990 р.	1995р.	2000 р.	2005 р.	2006р.	2007р.	2008 р.	2009 р.
Кількість фермерських господарств, одиниць								
Україна	82000	34778	38428	42445	43150	43410	42446	42445
Миколаївська область	1000	4981	4260	4445	4559	4638	4603	4603
Область у % до України	1,2	14,3	11,0	10,4	10,5	10,6	10,8	10,8
Земельна площа у їх користуванні, тис. га								
Україна	2,0	786,4	2157,6	3661,2	3972,8	4198,9	4327,8	4226,2
Миколаївська область	0,2	101,8	134,4	273,8	310,2	325,6	342,2	342,2
Область % до України	10	12,9	6,2	7,4	7,8	7,7	7,9	8,0

На початку аграрної реформи в 1990 році було створено 1000 фермерське господарств. На кінець 1995 року їх чисельність складає 4981 господарств (їх відсоток від чисельності таких господарств в Україні становить 14,3 %). Далі в наступному періоді в 2000 р. відмічається зменшення фермерських господарств на 721 господарство, саме в ці роки аграрна криза досягла апогею. Тільки у 2005 році процес зростання кількості фермерських господарств знову прискорився. За цей час було створено 185 фермерських господарств. Цей період можна охарактеризувати як період кількісної стабілізації

фермерських господарств в Україні.

Розвиток фермерського господарства значною мірою залежить і від забезпечення його землею. У табл. 2 наведено кількість фермерських господарств за площею сільськогосподарських угідь.

Дані табл. 2 дають підставу стверджувати, що за весь період дослідження площа землі, наданої в користування фермерським господарствам, збільшувалася. Розмір земельних ділянок у сільському господарстві є основою концентрації виробництва. Як видно з наведених даних найбільшу питому вагу в Миколаївській області займають фермерські господарства з площею сільськогосподарських угідь від 20,1 до 50 га (34,8%).

Це явище має просте пояснення: згідно із Законом України “Про фермерське господарство” для ведення фермерського господарства можуть передаватися у приватну власність або надаватися у користування земельні ділянки, розмір яких не повинен перевищувати 50 га ріллі і 100 га всіх земель.

Таблиця 2

Групування фермерських господарств Миколаївської області за розміром земельних площ у 2009 році

Площа сільгоспугідь	Кількість господарств, що мають землю, од.	Питома вага до загальної кількості господарств, %	Загальна площа сільгоспугідь, га	Припадає сільгоспугідь у середньому на одне господарство, га
До 1 га	–	–	–	–
Від 1,1 до 3 га	25	0,5	62	2,5
Від 3,1 до 5 га	178	3,9	717	4,0
Від 5,1 до 10 га	460	10,0	3534	7,7
Від 10,1 до 20 га	516	11,2	7767	15,1
Від 20,1 до 50 га	1601	34,8	61350	38,3
Від 50,1 до 100 га	364	7,9	25882	71,1
Від 100,1 до 500 га	419	9,1	93436	223,0

Продовження табл. 2

Від 500,1 до 1000 га	71	1,5	47727	672,2
Від 1000,1 до 1500 га	32	0,7	39683	1240,1
Від 1500,1 до 2000 га	16	0,3	28835	1802,2
Від 2000,1 до 2500 га	5	0,1	11274	2254,7
Від 2500,1 до 3000 га	3	0,1	8100	2700,0
Більше 3000 га	3	0,1	13799	4599,7
Не мають сільськогосподарських угідь	910	19,8	–	–
Разом	4603	100,0	342166	74,3

В цілому ж фермерськими господарствами протягом 2009 року засіяно 291,7 тис.га ріллі, що на 14,6% більше, ніж у попередньому році (19,5% загальної посівної площі регіону). Аналізуючи динаміку посівних площ фермерських господарств, слід зазначити, що суттєвих змін у структурі посівів зазначеної категорії не відбулося. Як і раніше, лівова частка посівних площ (98,3%) відведена під зернові та технічні культури, які дають можливість фермерам отримати значні прибутки.

У 2009 р. врожайність зернових культур у фермерських господарствах Миколаївщини становила 24,9 ц з 1 га, що перевищує аналогічний показник 2007р. у 2,5 раза, а 2000р. – вдвічі. Порівняно з попереднім роком збільшилась і урожайність соняшнику – на 30,4% (склала 10,3 ц з га), картоплі – на 59,4% (147,8 ц з га) та овочів – на 70,4% (201,3 ц з га). У збільшенні продуктивності площ збирання важливу роль відіграє внесення мінеральних та органічних добрив. За даними обстеження, під урожай сільськогосподарських культур у 2008 році лише 0,5% фермерів застосовували органічні добрива. В середньому по області на 1 га посівної площі фермерами було внесено по 2,6 т гною, що у 2,9 раза (на 1,7 тонни) більше рівня 2007 року. Слід зазначити, що фермерськими господарствами

Миколаївського та Жовтневого районів було застосовано 87,8% загальної кількості органічних добрив.

Зазначимо, що в Україні фермерські господарства за обсягами землекористування значно переважають країни Східної Європи, де середні розміри індивідуальних господарств становлять: Чехія – 2–10 га, Угорщина 2–11 га, Польща – 7 га, Румунія – 4 га, східна частина Німеччини – 17 га, але поступаються США – 195 га [6]. Станом на кінець 2009 року абсолютна більшість фермерських господарств в Україні (майже 85%) не мали можливості використовувати переваги аграрних господарств з оптимальними площами землекористування. Конкретне уявлення про виробництво продукції фермерських господарств Миколаївської області дають дані табл. 3.

Таблиця 3

Виробництво основних видів продукції тваринництва та сільськогосподарських культур фермерських господарств Миколаївської області

Види продукції	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2009 у % до 2000
Зернові	537,5	2368,6	2962,8	855,7	3872,2	3968,3	638,2
у тому							
- пшениця	300,3	1292,8	1256,3	591,9	2412,2	2623,3	773,5
- ячмінь	157,9	818,9	1458,5	227,3	1288,4	1245,3	688,6
- кукуруд	54,1	207,7	173,5	21,2	67,2	69,5	28,4
- просо	7,9	4,7	10,6	3,8	21,4	23,8	201,2
- гречка	10,5	5,7	6,0	1,6	3,6	5,6	-46,6
Цукрові	28,8	181,6	317,5	30,0	4,0	3,2	-88,8
Соняшник	231,5	692,0	830,1	470,9	1027,7	1126,3	386,5
Картопля,	2,9	22,2	33,9	19,3	27,4	24,3	737,9
Овочі, тис.	19,0	139,7	256,4	138,8	341,8	322,4	1596,8
Продовольч а баштанна	13,4	15,8	27,9	3,9	11,6	104	676,1
Кукурудза на силос і	13,2	73,3	89,4	123,5	29,1	30,2	128,7

Продовження табл. 3

М'ясо у забійній вазі)всього., т	200	116	191	307	201	223	11,5
у тому							
- ялович	80	44	69	70	62	68	-15
- свинин	81	59	107	203	124	126	55,5
- барани	4	1	2	2	9	8	100
- м'ясо	4	11	13	31	5	21	425
Молоко, т	56	1080	1433	1355	1092	1025	1730,3
Яйця,	532	645	778	603	504	608	-26,9
Вовна, т	–	1	3	3	7	6	-

У Миколаївській області, як бачимо з табл. 3 серед продукції тваринництва збільшилися всі її види, окрім яєць. В рослинництві переважають більш рентабельні та високоліквідні культури, якими є зернові та соняшники. Позитивна динаміка нарощування виробництва продукції рослинництва є характерною ознакою становлення фермерських господарств Миколаївської області.

Суттєвим недоліком ведення фермерства в Миколаївській області є те, що значна частина фермерських господарств не займаються тваринництвом, оскільки для його розвитку у фермерів відсутня виробнича база. Так, у загальному виробництві продукції тваринництва області частка фермерських господарств залишається досить незначною – 0,4%, а в структурі аграрної продукції фермерів – 1,2%. На початок поточного року у фермерських господарствах області утримувалось 948 голів великої рогатої худоби, що на 12,2% більше рівня попереднього року, овець та кіз – 2442 голови (на 35,9%). Водночас скоротилась чисельність корів – на 11,1% (становила 375 голів), свиней – на 17,6% (2920 голів), птиці – на 10,7% (12,2 тис. голів). Значна кількість великої рогатої худоби утримується фермерами Вознесенського (30,5% загальної чисельності у фермерських господарствах області) та Жовтневого (28,3%) районів, свиней – Первомайського (38,9%) та Березанського (19,8%). Фермерськими господарствами області торік вироблено 321 т м'яса (в живій вазі), що на 32,7% менше рівня попереднього року; 1092 т

молока (на 19,4% менше); 504 тис. штук яєць (на 16,4% менше) та 7 т вовни (у 2,3 раза більше).

Вимагає покращення забезпеченість фермерських господарств технікою. Станом на кінець 2009 року ці господарства мали в наявності 1947 одиниць тракторів (на 3,8% менше, ніж у 2008р.), 494 зернозбиральних комбайна (на 3,3% більше), 1106 сівалок (на 3 % менше), 175 валкових жаток (на 2,2% менше) та іншу техніку. В середньому навантаження на 1 трактор становило 133,4 га ріллі, а на 1 зернозбиральний комбайн – 308,4 га зібраної площі зернових і зернобобових культур. Основна частина доходу від реалізації сільськогосподарської продукції надійшла в господарства від реалізації продукції рослинництва і тільки 1,6% – тваринництва. Витрати на виробництво сільськогосподарської продукції у 2009 році склали 418,2 млн.грн У структурі витрат порівняно з попереднім роком суттєвих змін не відбулося. Матеріальні витрати склали майже 280,5 млн.грн (67,1%), інші витрати – 70 млн.грн (16,7%), витрати на оплату праці – 35,6 млн.грн (8,5%), амортизацію – 23,6 млн.грн (5,7%), відрахування на соціальні заходи – 8,5 млн.грн (2%).

Для підвищення ефективності функціонування фермерських господарств Миколаївської області, потрібно насамперед здійснювати їх інтенсивний розвиток, що дасть можливість підвищити їх конкурентоспроможність. Під інтенсивністю ми розуміємо процес що охоплює якісні перетворення всіх сторін життєдіяльності аграрного підприємства, що забезпечує підвищення виходу високоякісної продукції на одиницю трудових, матеріальних і інших видів витрат. Причому, цей процес здійснюється шляхом автоматизації виробництва, запровадження новітніх технологій (енерго-, водо- та ресурсозберігаючих). Також більшість фермерських господарств Миколаївської області із невеликими площами сільськогосподарських угідь могли б ефективно вирощувати картоплю, овочі, плоди та ягоди, виноград, молоко та інші продукти тваринництва. На жаль, склалося так, що тваринницька продукція у цілому мають відносно низький рівень рентабельності.

Досягти ефективності виробництва невеликі фермерські господарства можуть також шляхом кооперації між собою, створенням різних партнерств через інтеграції з підприємствами третьої сфери АПК. В Україні ці процеси знаходяться в «зародковому» стані, їхній розвиток значною мірою пом'якшить

проблему невеликих розмірів землекористування.

Висновки. Таким чином узагальнюючи проведений аналіз ретроспективи та сучасного стану розвитку фермерських господарств Миколаївської області можемо зробити висновки:

1) фермерство в Миколаївській області є важливою організаційно-правовою формою господарювання. Порівняно з іншими агроформуваннями воно має незаперечну перевагу щодо найвищої із можливих мотивації власників-господарів до продуктивної й ефективної праці. Фермер особисто зацікавлений у найвищих результатах господарської діяльності та безпосередньо несе за неї економіко-правову відповідальність. Проте в сучасних умовах у сільському господарстві на продуктивність і ефективність господарювання значно впливають розміри господарств, використання новітніх видів техніки й технологій. За усієї важливості чинника приватної власності цього недостатньо. Дрібні й малі господарства не мають можливості використовувати відомі переваги великих господарств;

2) основними напрямками розвитку фермерських господарств Миколаївської області і підвищення ефективності їхнього функціонування є їх інтенсивний розвиток, досягнення оптимальних розмірів, кооперування, горизонтальна і вертикальна інтеграція. Особливо актуальним вбачається розв'язання спільної проблеми для усіх агроформувань - усунення диспаритету цін, реалізація сільськогосподарської продукції за цінами, які можуть забезпечити розширене відтворення. А це у свою чергу потребує дієвого регулювання державою аграрного ринку. На жаль, створення кооперації і інтеграції фермерських господарств розвивається дуже повільно. Так, наприклад сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів по Миколаївській області в 2009 р – 8, для порівняння в Одеській області – 41. Тому потрібно підвищувати кількість сільськогосподарських кооперативів шляхом проведення роз'яснювальної роботи серед фермерів щодо їх переваг.

Список використаних джерел:

1. <http://udau.edu.ua/library>.
- 2 <http://diaspora.ukrinform.ua>
3. Саблук П.Т. Структурно-інноваційні зрушення в аграрному секторі України як фактор його соціально-економічного зростання / П.Т. Саблук // Економіка АПК. - 2008. - № 6. - С. 8.

4. Власов В.І. Система державних програм підтримки фермерів США / В.І. Власов // Економіка АПК. – 1995. – № 2. – С. 79– 81.
5. <http://portal.rada.gov.ua>
6. “Фермерські господарства Миколаївщини ” Статистичний щорічник Миколаївської області за 2009 рік / За ред. редакцією З.А.Лук’яненко. – Миколаїв, 2009. – С .80.
7. <http://www.stat.nk.ukrpack.net>